

En muntlig sångkultur kopplad till skrift

1700-talssamlingarna Sions sånger och Sions nya sånger i musiketnologisk och kulturhistorisk belysning med utgångspunkt i traditionsinspelningar

Märta Ramsten

An oral song culture connected to printed works

The aim of this article is to investigate the process of diachronic transmission with reference to oral material. Departing from field recordings from the very north of Sweden this article intends to account for the transmitting of oral song traditions connected with two pious song books, *Sions sånger/Sion's Songs* and *Sions nya sånger/Sion's New Songs* from the 18th century. The song books were published in numerous editions up until 1975 and foremost used by religious dissenters. Only song texts were provided in the books – as for melodies the congregation had to deal with directions to contemporary melodies, mostly hymns. The recordings indicate that several both sacred and profane melodies used during the 18th century may have followed the songs for more than 200 years in oral tradition. The restricted life within the congregations is a prerequisite for this process which goes on within the collective. In the present investigation the contradictory words acceptance and avoidance/repudiation are used to make clear what elements are active as both controlling and cooperative in the dynamic transmitting process.

Keywords: Sion's Songs, Sion's New Songs, field recordings, oral song tradition, process of diachronic transmission, 18th century, dissenters, herrnhutism, pietism, the North of Sweden, melody practice, acceptance, avoidance.

Det är välkänt att Carl Michael Bellman (1740–1795) och hans samtida skaldade och sjöng sällskapsvisor till välkända melodier, hämtade från operaföreställningar eller den för tiden aktuella dansmusiken. Det fanns ett fritt flöde av melodier – upphovsrätten till musik skulle skapas långt senare. Denna fria inställning till melodier gällde även allt folkligt musicerande, liksom andliga visor och, i viss mån, psalmer. Det är i detta tidsskede och sammanhang vi får placera den starka, men relativt okända sångtradition, knuten till 1700-talssamlingarna *Sions sånger* och *Sions nya sånger*, som dokumenterats under senare delen av 1900-talet och som är huvudämne i denna artikel. Samlingarna spreds i ofattbart stora upplagor med de religiösa väckelser som växte fram i landet i opposition mot statskyrkan.

Pietismen och dess mer speciella uttrycksform, herrnhutismen, hade sina rötter i Tyskland och fick snart ett starkt folkligt fäste i stora delar av Sverige.¹ Aktuellt för denna artikel är spridningen i Norrbotten och Västerbotten, det så kallade Norrlandsläseriet med Martin Luther och hans skrifter

Märta Ramsten

E-mail: marta.ramsten@gmail.com

Puls – musik- och dansetnologisk tidskrift, nr 9, 2024, s. 10–26.
DOI: [10.62779/puls.9.2024.23731](https://doi.org/10.62779/puls.9.2024.23731)
ISSN: 2002-2972

Originalartikel. Den här artikeln har genomgått sakkunniggranskning av två anonyma granskare.

Denna artikel publiceras med öppen tillgång under villkoren i Creative Commons. Erkännande-licensen (CC BY 4.0), som tillåter användning, spridning och reproduktion i vilket medium som helst, förutsatt att originalverket är korrekt citerat.

© 2024 Märta Ramsten

1. De kyrkohistoriska begrepp som förekommer i texten är kanske inte aktuella för tidskriftens alla läsare, varför några förtydliganden kan vara på sin plats: Pietismen är en väckelserörelse som växte fram i Tyskland på 1600-talet inom den lutherska läran. På 1700-talet fick den en viss spridning i Sverige. I motsats till statskyrkans teologiska dogmatism betonades den enskildes fromhet och själavård. Herrnhutismen kan ses som en särskild fraktion inom pietismen. Den uppstod också i Tyskland på 1700-talet och var en mer känsloladdad form av pietism, i sin mest extrema form präglad av bröllops- och blodsmystik. Det senare kan också avläsas i många av texterna i Sions sånger. Separatister kallade sig de församlingar som efter konventikelplakatets avskaffande 1858 tog officiellt avstånd från statskyrkan.

som rättesnören. Två sångböcker som byggde på dessa läror, *Sions sånger* (1743–1745) och *Sions nya sånger* (1778; även kallad *Rutströms sånger*), fick snabbt en stark, folklig förankring och trycktes i många nya upplagor under två århundraden framöver. Enligt många vittnesmål var *Sions sånger* tillsammans med 1695 års psalmbok och Bibeln de skrifter som fanns i hemmen (t.ex. Holmgren 1948:151 ff. och Jarlert 2001:72 & 76).

De båda samlingarna är enbart textutgåvor. Någon koralbok eller melodi-bilaga gavs aldrig ut. I stället är de olika sångerna försedda med så kallade melodianvisningar, alltså hänvisning till en för samtiden känd melodi. Detta gäller samtliga nummer i *Sions sånger*, medan uppgifterna är mer sporadiska i *Sions nya sånger*. Vi känner igen detta förfaringssätt från skillingtrycken som också innehåller enbart texter med melodianvisningar. Det är alltså fråga om en *muntlig kultur kopplad till skrift*. När det gäller skillingtrycken har jag tidigare beskrivit detta medium som en hybrid mellan skrift och muntlighet (Ramsten 2019:9 f). Uttrycket är också tillämpligt på dessa andliga sångsamlingar. Texten finns tryckt medan den enskilde andaktsdeltagaren eller försångaren förväntas känna till melodianvisningen; melodin förväntas ingå i hans/hennes melodiförråd. Det är alltså en muntlig trädning av melodin som gäller.

Vad händer efter utgivningen av samlingarna när sångerna sprids och sjungs vid gudstjänster och andakter, ofta i små församlingar utan beledsagande instrument? Rättar man sig efter de melodiangivelser som står i sångböckerna? Har man i sitt minnesförråd alla de melodier som anges eller måste man ta till andra melodier som kan passa textens meter? Utvecklas det nya meloditraditioner i församlingarna som sprids till kommande generationer? Hur går själva trädningens process till?

Genom många års dokumentation och utforskning av folkliga musik-traditioner är det just den muntliga förmedlingen av musicerande av alla de slag som fascinerat mig mest. Det kan gälla det musikaliska hantverket, utförandep Praxis liksom det musikaliska materialet – i det senare fallet framför allt melodiers förmedlande, vandringar, fortlevnad och omtolkningar. Margareta Jersilds och min utredning av La folia-melodin är ett exempel (Jersild & Ramsten 2008). Ett annat är den melodipraxis som är knuten till skillingtrycken och som jag försökte teckna i *De osynliga melodierna. Musikvärldar i 1800-talets skillingtryck* (Ramsten 2019).

Redan 2006 var jag inne på samma tema i en artikel i *Svensk tidskrift för musikforskning (STM)*, ”Bröderna Björkman. Länkar till 1700-talets vokala traditioner”. Utgående från inspelningar gjorda 1975 med två bröder från Öjebyn i Norrbotten presenterades då den melodipraxis som vuxit fram i anslutning till de nämnda herrnhutiska och pietistiska sångsamlingarna från 1700-talet. De båda bröderna hade vuxit upp i en separatistisk församling som hade rötter generationer tillbaka i en konservativ läsarmiljö, där Luthers skrifter tillsammans med 1695 års psalmbok, *Sions sånger* och *Sions nya sånger* ingick i gudstjänstfirandet. Bröderna kunde därmed också förmedla denna sångrepertoar.

De nämnda studierna har lett vidare till frågan om hur muntliga traderingsprocesser kan förstås och – mer speciellt – hur den muntliga kulturen i vissa fall kan vara ett korrektiv till skriftliga utsagor och bedömningar. Dessa frågor kommer att utifrån musiknologiska och kulturhistoriska perspektiv undersökas och diskuteras i denna artikel, som utgår från inspelningarna med de nämnda bröderna Björkman, men också från nyttillkommet material från samma miljö och som inte förut presenterats.

I sökandet efter relevant litteratur som behandlar dessa frågor fann jag via nätet en aktuell doktorsavhandling i religionshistoria vid Stockholms universitet: Frederik Wallenstein, *Muntlighet och minne. Sagatraditionen, kulturhistorien och det kulturella minnets blinda fläck* (2023).² I Wallensteins avhandling är det tolkningen av de isländska sagorna som är huvudämnet och framför allt den muntliga traditionens betydelse vid tolkningen.

Avhandlingen som helhet utmärks av ett kulturhistoriskt perspektiv på den muntliga traditionen, dess dynamik och kontextualitet. Med uttrycket ”den blinda fläcken” hävdar Wallenstein att sagaforskningen är alltför skriftbunden och bortser från muntliga överlagringar vid tolkningen av sagorna. Vidare att man ofta tycks ”underskatta den muntliga traditionens diakroni – det vill säga den diakrona förmedlingen av traditionsstoff”. En följdfråga gäller den muntliga förmedlingsprocessen, vad som ”styr (medvetna eller omedvetna) urvalsprocesser som preservation, glömska och bortträngning och därmed också kontinuitet och diskontinuitet i sådana sammanhang” (s. 19). Kring dessa frågor återkommer jag efter en presentation av de båda samlingarna *Sions sånger* och *Sions nya sånger* och därefter av det inspelade material som jag utgår ifrån i artikeln.

Sions sånger och Sions nya sånger

De båda samlingarna har i mer än 200 år varit starkt förbundna med de sångtraditioner som varit knutna till den lära som odlades i pietistiska kretsar. *Sions sånger* (SS) är den äldsta samlingen och utkom i två delar 1743–1745. Den är både herrnhutiskt och pietistiskt färgad. Som förebild hade man de sånger som sjöngs hos Brödraförsamlingen i Herrnhut, Tyskland. Ursprungligen innehöll de två delarna 220 sånger, men utökades något i senare upplagor. De många upplagorna och nytrycken av *Sions sånger* visar att samlingen fick stor spridning i hela landet. Med sin folkliga förankring blev den en konkurrent till den stadfästa psalmboken. Förutom i norrländska bygder har samlingen använts bland annat av separatistiska rörelser på Västkusten och i Skåne. Den gavs även ut i Finland 1790 under titeln *Sionin virret*.

Som textförfattare framträder flera av samtidens kända män och kvinnor, bland andra prästen Lars Thorstensson Nyberg (1720–1792), som blev avsatt på grund av sina herrnhutiska intressen, vidare kammarskrivaren i Kungl. Kammarrevisionen, Johan Kahl (1721–1746), samt Anders Odel (1718–1773), mest känd som ”Sinclairsvisans” författare. Flera sånger har översatts från den tyska pietistiska sångsamlingen *Geistreiches Gesangbuch* (1704–1714) av

Fig. 1. *Sions sånger* tryckt i Stockholm 1748. Exemplar i Svenskt visarkiv.

2. Avhandlingen finns i helhet publicerad i pdf-format: <https://su.diva-portal.org/smash/get/diva2:1724469/FULLTEXT01.pdf>

J.A. Freytingshausen och den danska psalmsamlingen *Aandelige Siunge-Koor* (1674–1681) av prästen Thomas Kingo.

I *Sions nya sånger* (SNS) eller *Rutströms sånger*, som samlingen ofta kallas, är ett flertal texter skrivna av den omstridde Stockholmsprästen Anders Carl Rutström (1721–1772). Han blev landsförvisad på grund av samröre med herrnhutiska kretsar. Samlingen trycktes först 1778 i Köpenhamn – sex år efter hans död – och smugglades in i Sverige. Liksom *Sions sånger* har också denna samling fått ett stort genomslag. Den har utkommit i ca 35 upplagor. Båda samlingarna tycks ha behållit sin starka ställning under 1800-talet och följde de pietistiska rörelserna in på 1900-talet. *Sions sånger* trycktes på nytt upprepade gånger under hela 1800-talet och även 1900-talet, ofta sammanbunden med *Sions nya sånger*. Många av utgåvorna var tryckta i Piteå – den senaste så sent som 1975.

Någon utgåva eller handskrift med text och melodier till SS är inte känd. När det gäller melodierna till SNS gav förläggaren Per Palmqvist (1815–1887) ut en upplaga av *Sions nya sånger* 1854 (flera upplagor fram till 1875) ”tillökt med ett bihang innehållande melodier i sifferskrift till de flesta af Sions Nya Sånger”. Sifferskriften var avsedd att användas för att ta ut melodierna på instrumentet psalmodikon. Tillsammans med brodern Gustaf publicerade han också *Pilgrims-Sånger* (1859) som innehåller texter och melodier till andliga sånger, däribland också ett antal av SNS:s sånger. I förordet uppger utgivarna att ”... vi blott nedsatt på papper hvad som förut praktiserats, då vi icke haft några andra melodier till samma sånger.” Det tycks alltså i många fall vara en muntlig tradition som *Pilgrims-Sånger* återger. Jag återkommer till dessa utgåvor, men kan redan nu konstatera att de inspelade melodierna till SS och SNS hör hemma i en rent muntlig sångkultur.

Dokumentation

Det inspelade materialet rör dels Öjeby-trakten i Norrbotten, dels Rundvik i Västerbotten. Den äldsta inspelningen gjordes redan 1957 i Öjebyn av Arne Lindgren, präst, uppväxt i Öjebyn, numera bosatt i Linköping. Inspelningen företogs under en förmiddagsgudstjänst ”6e söndagen efter påsk” hos en separatistisk församling. Ett 15-tal äldre personer deltog i gudstjänsten. Församlingen hade som mest bestått av 60 medlemmar, men vid inspelningstillfället var endast 25 medlemmar kvar. Enligt Lindgrens beskrivning hölls gudstjänsten i en stuga med ett rum inrett som en skolsal. Inspelningen gjordes med en bandspelare av märket Philips och för att spara band var bandspelaren avstängd under vissa delar av gudstjänsten, tyvärr bland annat under psalmsången. En inledande psalm finns med i sin helhet, medan övriga är mer fragmentariskt återgivna på bandet. Lindgren intervjuar också församlingsledaren.

1975 genomförde jag för Svenskt visarkivs räkning en dokumentation av sånger och psalmer med två bröder, Konrad och Axel Björkman, födda i Rognäs, Norrbotten, senare bosatta i Öjebyn.³

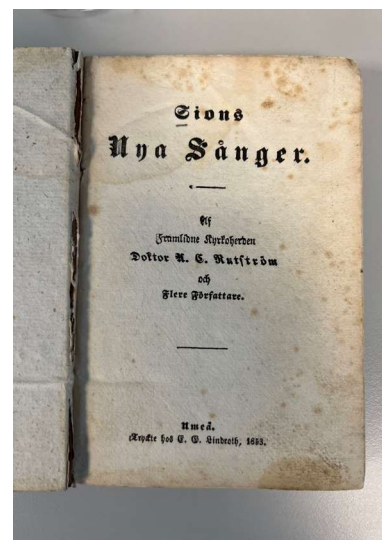

Fig. 2. *Sions nya sånger* tryckt i Umeå 1853. Exemplar i Svenskt visarkiv.

3. Konrad Björkman, född i Rognäs 1900, avled i Öjebyn 1987. Axel Björkman, född 1902 i Rognäs, avled i Öjebyn november 1975. Inspelningarna skedde den 5 och 6 mars 1975 och förvaras hos Svenskt visarkiv (SVA BA 2445-2449).

Fig. 3. Axel och Konrad Björkman.
Foto: Märta Ramsten, Svenskt
visarkiv 1975.

Inspelningen ägde rum under två dagar i Lutherska Bekännelsekyrkan i Piteå – platsen hade valts av bröderna. De ansåg sig vara de sista medlemmarna av en separatistisk församling med rötter i byarna Roknäs och Lillpite, en församling i vilken deras far Jonas Jonsson Björkman (1866–1946) hade varit förkunnare. De ansåg sig alltså höra till en annan församling än den ovan beskrivna. Vid inspelningen hade de textförlaga och de fick själva bestämma vilka sånger och psalmer de ville sjunga. De ville gärna sjunga sångernas alla strofer – de kunde vara många – något som jag ibland försökte förhindra för att inte trötta ut dem. Bröderna sjöng unisont. Inspelningen, som pågick under två dagar, omfattar 43 nummer ur SS, 21 nummer ur SNS och tre psalmer ur 1695 års psalmbok. De sjöng dessutom tio andliga sånger ur en samling med titeln *Några utvalda sånger av äldre författare*, tryckt i Piteå 1918. Tipset om dessa bröder kom till Svenskt visarkiv med en ljudkassett från Per Jonssons bokförlag i Landskrona. Kassetten innehöll 10 nummer ur SS och 12 nummer ur SNS – av dessa finns fyra nummer ur SS och fem nummer ur SNS inte med bland de inspelningar som gjordes 1975. En förteckning över brödernas insjungna repertoar återfinns i anslutning till min artikel i *STM* 2006.

Betydligt senare, 2022, dokumenterades separatistiska sångtraditioner hos Bojan Timmås (f. 1934), bördig från Öjebyn men sedan många år bosatt i Hägersten, Stockholm. Hon tillhörde fortfarande den numera splittrade

separatistförsamlingen i Öjebyn som dokumenterades av Arne Lindgren (se ovan). Vid vissa högtider hade hon besökt Öjebyn för att delta i församlingens gudstjänstfirande. Intervju och inspelning gjordes av Mattias Lundberg, professor i musikvetenskap, Uppsala. Bojan Timmås valde att sjunga 12 sånger ur *Sions nya sånger*.

Inspelningarna från Rundvik i Västerbotten gjordes för Svenskt visarkiv hemma hos Johannes Degerman (1912–1977) av Gunnar Ermedahl och Gunnel Westerlund vid två tillfällen: i april 1972 och november 1973.

Degerman hade varit anställd vid Rundviksverken och tillhörde den andra generationen industriarbetare – även hans far, Johan Degerman (1855–1936), hade arbetat vid sågverket som hade startats redan på 1860-talet som Nordmalings Ångsågs AB. Farfadern, Karl Jakob Degerman (1826–1900) hade sina rötter i Baggböle, Umeå landsförsamling.

Liksom bröderna Björkman tillhörde Johannes Degerman en separatistfamilj med i stort sett samma inställning till den lutherska läran. Även i hans familj var det Luthers Postilla, 1695 års psalmbok, *Sions sånger* och *Sions nya sånger* som var de skrifter, förutom Bibeln, som innehöll den ”riktiga” läran. Inspelningarna omfattar fyra nummer ur SS och 13 nummer ur SNS (förteckning i Svenskt visarkiv) och intervjuer. Församlingen var vid tiden för inspelningen splittrad. Degerman höll dock fast vid sin barndomstro och vid den sångtradition han var uppvuxen med. Vid inspelningstillfällena sjöng han sångerna till eget pianoackompanjemang i hemmet.

Det bör framhållas att inspelningarna gjordes vid en tid då de separatistiska församlingarna var under upplösning. I Arne Lindgrens inspelningar från 1950-talet uppges att församlingen krympt från ett 60-tal till 25 medlemmar. Bröderna Björkman, som vid inspelningen var i 70-årsåldern, ansåg sig vara de sista medlemmarna av sin församling och Johannes Degerman odlade sina sångtraditioner i hemmet. Enligt *Piteå-Tidningen* hölls i Öjebyn en sista byagudstjänst, gemensam för flera församlingar, 2010.⁴

Den pietistiska miljön

Det är en säregen musikmiljö som möter oss i denna pietistiska och Luther-trogna utlöpare av den väckelse som pågick i olika delar av landet och inte minst i övre Norrland under 1700- och 1800-talen. Det var framför allt Luthers skrifter som blev rättesnören.⁵ Man vägrade acceptera statskyrkans förändringar som gällde bland annat sakramenten i 1810 års katekes och 1811 års kyrkohandbok. Man tog också avstånd från den Wallinska psalmboken av år 1819. I stället höll man fast vid Luthers lilla katekes, 1693 års kyrkohandbok, 1695 års psalmbok samt *Sions sånger*. ”*Sions Sånger* bör ha fungerat som en självklar förståelsehorisont för lutherläseriet” skriver kyrkohistorikern Anders Jarlert i sin skildring av nyläsarna i Norrland (Jarlert 2001:89 f). I bouppteckningar från både Öjebyn och en mängd småbyar i Piteå landsförsamling under åren 1776–1805 nämns *Sions sånger* genomgående som andaktsbok tillsammans med annan uppbyggelselitteratur. Från Rognäs, bröderna Björkmans födelseby, meddelas till exempel i en bouppteckning

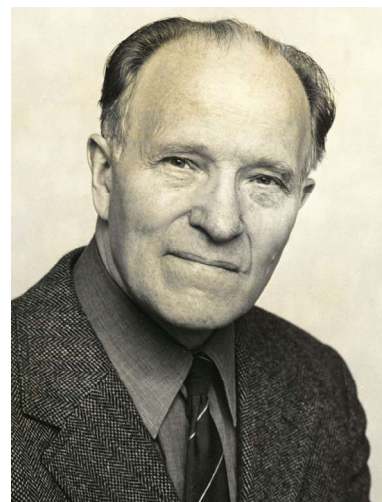

Fig. 4. Johannes Degerman, Rundviksverken.
Foto: Jan Hellgren 1974.

4. *Piteå-Tidningen* 3 september 2010. I artikeln nämns att ”sista mötet hölls under midsommarhelgen”. Orsaken som angavs var att det saknades nyrekrytering av medlemmar.
5. I kapitlet ”Luther i Norrland: Norrländsk kyrkohistoria som Lutherläsning och Luthertolkning” nämner kyrkohistorikern Daniel Lindmark bl.a. att ”Luthertexter spreds i massupplagor som böcker, traktater och artiklar”. Han framhåller särskilt Luthers starka ställning i byabönen, den söndagliga sockengudstjänstens lekmanaledda motsvarighet på byanivån (Lindmark 1997, s.77–78).

efter ”skattebonden Jon Nilsson med hustru” år 1789 att de efterlämnade *Sions sånger* och *Nådenes ordning* (Holmgren 1948:151 ff).⁶

Under 1800-talets första årtionden blev reaktionerna mot kyrkan starkare från de luthertrogna församlingarna och motståndet växte framför allt ute i byarna. (Jarlert 2001:90 ff. Även Holmgren 1948 och Lindbäck 2000.) Det gick så långt att man på vissa håll beskyllde kyrkan för att sprida irrläror. 1858, samma år som konventikelplakatet upphävdes, bildades Piteå Christliga församling som officiellt tog avstånd från statskyrkan (Bergman 1973:117).⁷ Separatistiska församlingar växte fram där självutnämnda förkunnare tog hand om både dop och nattvard. Längst lär man ha gått i Pitebygdens där man startade egna skolor, bland annat i Lillpite, som fanns kvar ända in på 1920-talet (Marklund 1990). Enligt vissa bedömare var det föräldrarnas envisa kamp för att ge barnen en kristen skolundervisning som fick skolorna att i folkmun kallas ”envisskolor” (Bergman 1973:116).

Söndagens byagudstjänst har varit central i separatisternas andaktsutövning. Det finns åtskilliga skriftliga beskrivningar och vittnesmål om separatisternas gudstjänstfirande (t.ex. Bergman 1973, Lindbäck 2000, Jarlert 2001). Anders Jarlert hävdar att de byaböner som påbjöds av de kyrkliga myndigheterna redan på 1600-talet ”skapade en kyrkosocial struktur” som var av stor betydelse för väckelsen i övre Norrland och för de byagudstjänster som separatistförsamlingarna regelbundet höll (Jarlert 2001:88 f).

De uppgifter om gudstjänster som återges i inspelningarna från Norrbotten och Västerbotten har visat sig vara relativt samstämmiga och traditionen tycks gå långt tillbaka. Gudstjänster (eller byaböner) hölls i byarna varje söndag enligt en viss ordning. Arne Lindgren berättar i anslutning till sin inspelning av en gudstjänst i Öjebyn 1957 att högmässa hölls klockan 11 och på eftermiddagen skriftermål med nattvard kl. 15.30. Just den dag då inspelningen gjordes deltog ett 15-tal äldre personer. Enligt Lindgrens beskrivning höll man till i en stuga som hade en skolsal med orgelharmonium. Psalmerna sjöngs delvis med, delvis utan orgel och inspelningen avslöjar att församlingens deltagande i sången var högt. När orgeln tystnade sjöng församlingen lika livfullt i alla verser, vilket vittnar om stor sångvana i församlingen. Texterna och predikan som var hämtade ur Luthers Postilla lästes av församlingsledaren. Det var också han som delade ut nattvarden. På Lindgrens fråga om församlingens ålder svarade församlingsledaren ”Ja han är mycket gammal. Jag kan inte säga så noga – far och farfar och ännu gamlare. Jag är uppvuxen i den gamla lutherska församlingen”.

Även bröderna Konrad och Axel Björkman, vars sångtradition dokumenterades 1975, växte upp i denna miljö, präglad av fromhet och läseri sedan många generationer och där sången hade en viktig funktion.⁸ Samhällena Lillpite, Rohnäs och Öjebyn ligger alla samlade runt fjärden utanför Piteå och det är också här som bröderna hade sina rötter mer än 200 år tillbaka i tiden. De var födda i Rohnäs, liksom fadern Jonas Jonsson Björkman och farfadern Jonas Samuelsson Björkman (1824–1875). Släkten kan följas tillbaka till 1600-talet, då vi hittar ett par generationer som bönder bosatta

6. *Nådenes Ordning til Saligheten* är den egentliga titeln på den pietistiska skriften, utgiven av David Hollatz 1742.

7. Konventikelplakatet var en förordning från 1726 som förbjöd bönemöten på andra håll än i kyrkan. Det riktades främst mot pietistiska rörelser. Förordningen avskaffades 1858.

8. Intervju i samband med inspelningen 1975 (SVA BA 2446).

i Böle utanför Piteå. Från mitten av 1700-talet och ett par decennier in på 1800-talet bodde släkten på gården ”Björkmans” i Lillpite.⁹

När jag träffade Konrad och Axel Björkman var de sedan många år bosatta i Öjebyn. Det framgår inte av inspelningen, men de kan ha gått i ”envis-skolan” i Lillpite, dit familjen flyttade 1912, och de har behållit sin barnatro genom hela livet. ”Vi är vana att sjunga ur de gamla böckerna från det vi var mycket små”, berättade en av bröderna för mig. Det är ingen tvekan om att denna miljö har varit en viktig, konserverande faktor inte minst för sången vid byagudstjänster och husandakter.

Bröderna tillhörde en liten församling som bildats i grannbyn Roknäs. Som mest var man 20 medlemmar. Deras far, Jonas Björkman, som var kallad av församlingen att vara förkunnare, hade också uppdraget att dela ut nattvarden och döpa barnen. Man hade gudstjänst varje söndag hemma i huset eller i någon annan församlingsmedlems hem. Gudstjänsten började klockan 10 på förmiddagen och varade till klockan 18 på kvällen, med ungefär två timmars uppehåll då man åt tillsammans. Vid gudstjänsten lästes ur Luthers Postilla. Ibland stannade man kvar efteråt och sjöng sånger och psalmer.

Man sjöng ur *Sions Sånger*, *Rutströms sånger* och gamla psalmboken, dvs. 1695 års psalmbok, alltid utan instrument, berättade bröderna. I deras församling förekom överhuvudtaget aldrig instrumental beledsagning. Bröderna hade under hela sin levnad sjungit enbart a cappella, vilket betydde att de tillägnat sig familjens sångvanor med ett påfallande speciellt sångsätt.¹⁰ Säkerligen hade de sjungit sångerna tusentals gånger alltifrån barndomen och livet igenom. De sjöng unisont och behövde aldrig ta ton eller leta efter melodin. Tonansatsen var starkt markerad i början av fraser och tonstyrkan var konstant från första till sista tonen i varje fras – bröderna gjorde alltså ingen ”avfrasering” så som är brukligt i skolad sång. På frågan om tempot i sångerna och psalmerna, svarade bröderna att de alltid sjungit ganska fort, åtminstone i jämförelse med en annan separatist rörelse, bodellisterna, som sjöng långsammare. Tonläget var genomgående högt, snarast det som brukar kallas tenorläge, det vill säga ett tonomfång från c till a¹.

Bifogade notexempel, som är en grov transkription av brödernas insjuning av nr 37 i *Sions sånger* ”Törstigt hjort ej vilar”, visar på utförandepraktiska detaljer, som kan förekomma i äldre folklig sång, nämligen variabel intonation, glissandi och ett slags föruttagningar där tonen hämtas upp underifrån. Melismer förekommer rikligt genom att bröderna utnyttjar mellanliggande toner.

Det är också värt att notera att bröderna har olika sångsätt beroende på repertoar. Det ovannämnda utförandet förekommer inte alls i några sånger som de sjunger ur en utgåva med andliga texter från 1918. Sångsättet med föruttagningar och ornament tycks vara helt knutet till de äldre sångsamlingarna SS och SNS samt 1695 års psalmbok.¹¹

Deras separatistförsamling hade med åren krympt och vid mitt besök var det i stort sett bara bröderna kvar. De hade ingen förkunnare längre och

9. Utredning av släkten Björkman i [geni.com/people/Jonas Samuel Björkman](https://geni.com/people/Jonas_Samuel_Bjorkman) (uppdaterad 2 maj 2022).

10. Se CD Musica Sveciae, Folkmusic in Sweden: *Varjehanda folkmusik* (nr 21 ”Herde du som fåren betar”). Caprice CAP 21474. Inspelningarna kan även avlysnas i Svenskt visarkivs webbkatalog över inspelningar.

11. I en uppsats av Lisbeth Carlander Fredriksson med titeln Arktisk klämsång (1998) redogör hon för ett annorlunda sångsätt inom laestadianismen i Norrbotten. Den s.k. arktiska klämsången tycks inte ha något gemensamt med de sångtraditioner som dokumenterats hos de här aktuella läsarförsamlingarna.

Törstig hjort ej vilar, utan träget i lösa
 så min själ den armar till det bleddet varma
 dit han vatar den får; skyn-das sig rätt in-nen-lig,
 u-ti Fe-sue särr
 söker, fi-ker, has-tar, läng-tar, och o-säg-lig fräng-tar.

Fig. 5 "Törstig hjort ej vilar", nr 37 i *Sions sånger*. Transkription av inspelning med bröderna Björkman. Svenskt visarkiv SVA BA 2445:3.

bröderna berättade att de därför fick besök då och då av resepredikanter från Bibeltrogna Vänner, som kunde förmedla "det rena Guds ord", som den ene brodern uttryckte det.

Johannes Degerman, bosatt i Rundvik, Västerbotten, tillhörde liksom bröderna Björkman en separatistfamilj. Även i hans familj var det Luthers Postilla, 1695 års psalmbok, SS och SNS som var de skrifter, förutom Bibeln, som innehöll den "riktiga" läran. Han berättade att han redan som 5–6-åring hade följt med sin far till bönemötena på söndagarna. Han var yngst av tio syskon och var tydligen den som var intresserad och höll ut under de långa gudstjänsterna – han berättade att de äldre farbröderna var roade av att han som så liten orkade vara med hela tiden.

Precis som hos bröderna Björkman började man söndagens gudstjänster – eller bönemöten som Degerman kallade dem – vid 10-tiden på förmiddagen och höll på till ca 13. Då var det matpaus och vila, för att sedan fortsätta vid 15.30-tiden till ca 18.30 – ibland stannade man kvar efteråt och sjöng. Böckerna var tryckta i frakturstil och Degerman berättade att han kunde läsa frakturstil redan innan han började skolan. Under förmiddagen sjöng man ur 1695 års psalmbok och på eftermiddagen och kvällen ur SS och SNS. Mötena skedde i turordning i familjernas kök. Degerman uppger att Luthers Postilla och Epistlarna fanns i varje hem. Mötena var också socialt viktiga, ett sätt för likasinnade att få vara tillsammans och stödja varandra, enligt Degerman. Då och då fick man besök av predikanter och förkunnare från olika delar av landet. Församlingslivet började luckras upp på 1950-talet, enligt Degerman, när de äldre församlingsmedlemmarna gick ur tiden.

Det var i denna miljö som Degerman lade grunden till sin livstro och det var vid bönemötenas många sånginslag som han tillägnade sig denna sångrepertoar. Han tycks också ha haft ett historiskt intresse för den pietistiska läran och hade starka åsikter om olika bibelöversättningar. I hans bokhylla fanns en ansenlig samling av andaktsböcker och religiös litteratur.

Musikintresse fanns tydligen i familjen. Degerman hade tre äldre bröder som alla sjöng; samtliga var djupa basar. En bror ledde en manskör, i vilken Johannes Degerman deltog en kort period – han antydde att kören inte hade den repertoar som han ville ägna sig åt. Däremot deltog han numera i ortens kyrkokör. I barndomshemmet fanns en cittra och en gitarr. Pappan

hade byggt ett psalmodikon som dock sällan användes och han hade också en "sifferbok", vilken Johannes Degerman själv aldrig använt. Man sjöng alltid utan instrument och vid mötena var det oftast en försångare som tog upp sångerna – ingen var notkunnig. Om inte försångaren mindes melodin kunde någon annan i församlingen "ta upp melodin".

Degerman hade under årens lopp skaffat ett piano, men eftersom han inte var notkunnig hade han själv tagit ut de ackord som behövdes för att ackompanjera de gamla sångerna som han omhuldade. Hans ackompanjering bestod av cittraliknande, brutna ackord (*arpeggio*).¹² Degerman hade alltså inte levt i sådan isolerad musikmiljö som bröderna Björkman gjort, vilket också framgår av hans sångsätt som saknar de många utsmyckningar och föruttagningar som utmärker brödernas utföranden. Pianoackompanjemanget tillät inte heller avvikande intonation.

Melodipraxis

Jag återkommer nu till några av de frågor som ställdes inledningsvis om meloditraditioner knutna till SS och SNS: Kan inspelningarna säga oss något om melodipraxisen i församlingarna? Vilken typ av melodier möter vi i inspelningarna? Hur ser de dokumenterade sångarnas melodiförråd ut och hur överensstämmer de inspelade melodierna med de ursprungliga melodi-anvisningarna?

I den nämnda artikeln i *STM 2006* lämnar jag en relativt utförlig redogörelse för bröderna Björkmans inspelade melodirepertoar. Ungefär hälften av melodiförrådet består av psalmmelodier som återfinns i 1697 års koralbok (GK).¹³ Några av melodierna, till exempel "Gläd dig du Kristi brud" (GK 116), "Var man må nu väl glädja sig" (GK 219) och "Jesus är min hägnad" (Jesu meine Freude, GK 266) använder bröderna till flera olika texter ur SS och SNS. Det kan också nämnas att bröderna ofta gör små avvikelser från GK:s versioner.

Förutom psalmmelodierna finns det ett antal andra melodier som bröderna favoriserar och kopplar till olika texter i SS och SNS. En melodi som sedan 1937 finns med i psalmboken med texten "En herrdag i höjden" hör till dem som bröderna ofta använder. Den förekom som andlig sång i skillingtryck redan 1783. Likaså en melodi mer känd som "Så/Kom låtom oss på jorden nu alla vara glad" – en andlig visa som tycks ha varit omtyckt i äldre väckelsekretsar. Förutom till fyra texter i SS och SNS sjunger bröderna denna melodi till psalmen "Himmelriket liknas vid tio jungfrur", som i GK har en annan melodi. Vidare möter vi melodier numera bekanta som "Sorgen och glädjen" och "O tysta ensamhet" både hos bröderna Björkman och Johannes Degerman.¹⁴ "Sorgen och glädjen" – melodin används även av Bojan Timmås, som i övrigt har tre psalmmelodier bland sina 12 insjungna sånger.

Johannes Degerman använder till sina 17 insjungna sånger fem psalmmelodier. I de fyra fall där Degermans och bröderna Björkmans sångnummer (texterna) sammanfaller sjunger de helt olika melodier, något som i

12. Se CD Musica Sveciae, Folkmusik in Sweden: *Folkmusik i förvandling* (nr 20 "Du nederslagna själ"). Caprice CAP 21548.

13. I skrifter och artiklar om kyrkomusik används oftast termen koralmelodier för melodier till psalmer, då med hänvisning till koralböcker. Jag använder här i stället begreppet psalmmelodier eftersom melodianvisningarna i SS och SNS görs till just psalmtexterna.

14. "Sorgen och glädjen" är intagen i den svenska psalmboken fr.o.m. 1937 med svensk melodi. Tryckt i skillingtryck 1774. Ursprungligen dansk psalm. När det gäller "O tysta ensamhet" är melodin ofta kopplad till denna text av Olof von Dalin (eg. "Så skall man enslighet"), tryckt i 50-talet skillingtryck från 1798 och framåt.

förstone kan förväna, men som sammanfaller med de slutsatser som dras nedan.

Förutom psalmmelodierna (koralerna) är de inspelade melodierna till stor del kända från andliga visor vars texter trycktes i skillingtryck på 1700-talet och tidigt 1800-tal. Många återfinns i de melodinätverk som min kollega Margareta Jersild tagit fram via melodianvisningar i äldre skillingtryck (Se Jersild 1975:124 ff. samt tablåer 1975:178 ff.). På så sätt ingår de pietistiska sångerna i den folkliga melodifloran från samma tid. Detta gäller såväl bröderna Björkmans inspelningar som inspelningarna med Johannes Degerman och Bojan Timmås. De enstaka gånger vi möter nyare väckelsemelodier i församlingarnas repertoarer, till exempel den repertoar som återges i Gustaf & Per Blomqvists omåttligt populära *Pilgrims-Sånger* från 1800-talets mitt, är dessa melodier oftast knutna till nyare sångtexter (Se vidare Ramsten 2006:64).

Vi kan alltså konstatera att det är en relativt *enhetlig* repertoar av äldre melodier som används till SS och SNS. Hur förhåller sig då dessa till de ursprungliga melodiangivelsen?

Tre tidigare musikforskare, Carl-Allan Moberg (1896–1978), Gösta Morin (1900–1977) och Åke Vretblad (1909–1999), har i olika skrifter och artiklar behandlat *Sions Sånger* och uttalat sig om samlingens melodianvisningar. Moberg (1932:441) och Morin (1944:142) hävdade på 1930- och 1940-talen att samtliga 223 nummer i SS hänvisar till psalmer i 1695 års psalmbok (1697 års koralbok; GK). Men Åke Vretblad, som senare noggrant gått igenom melodianvisningarna i SS, framhåller att deras uttalanden ”kräver en viss korrigering” (Vretblad 1961:398), vilket man utan vidare kan ge Vretblad rätt i. Han kom fram till att det i SS hänvisas till 96 olika melodier. Av dem är 55, alltså drygt hälften, hämtade ur GK. Dessa 55 koralmelodier är i sin tur melodiangivelse för 141 nummer ur SS. Vissa omtyckta koralmelodier har alltså lånats till flera texter i SS. Bland de övriga 72 melodianvisningarna hänvisar några till den danska sångsamlingen Kingos *Aandelige Siunge-Koor*, som översattes till svenska 1689. Vretblad redogör för 18 sånger, i vilka hänvisas till melodier som ofta användes till sällskapsvisor av samtida författare. Han har även lyckats hitta själva melodierna bakom flera av melodianvisningarna, nämligen i not- och dansböcker från 1700-talet. ”Insprängda bland koralmelodierna står sålunda i ’Sions Sånger’ melodier åberopade, som fått sin rytmiska profil från bl.a. courante och sarabande, ej sällan omtolkad till menuett” (Vretblad 1961:399).

En fråga som varken Moberg eller Morin tar upp och som Vretblad bara snuddar vid är om de pietistiska församlingarna verkligen rättade sig efter melodianvisningarna i SS och SNS vid sina andakter och byagudstjänster. Vretblad utgår från att melodianvisningarna följts åtminstone från tiden vid utgivningen: ”Huru långt in på 1800-talet de ursprungliga melodierna till ’Sions sånger’ använts, torde aldrig kunna fastställas” (Vretblad 1961:400). I själva verket vet vi inte i vilken utsträckning melodianvisningarna följdes ens från första utgåvan 1748. Med tanke på den snabba spridningen av SS

i landet kan man förutsätta att det ganska snart uppstod lokala meloditraditioner bland små pietistiska församlingar som saknade instrumental beledsagning till sångerna. Vretblad hänvisar till Gjørwell, som uppger att SS skulle ha spridits i 18 000 exemplar redan på 1740-talet, alltså under det första decenniet.¹⁵ Tre nya upplagor 1771, 1781, 1799 och ytterligare 18 upplagor under 1800-talet (med samma melodiangivelser) visar också vilket stort genomslag SS fick.

Att bruket av melodianvisningarna inte varit ifrågasatt av forskningen är förståeligt då det praktiska utövandet av sångerna i mycket liten utsträckning kunnat dokumenteras ljudande. Här kan alltså sentida inspelningar lämna en pusselbit till förståelsen av melodibruket. Utgående från inspelningarna kan vi ställa frågan: Hur förhåller sig de inspelade melodierna till de melodiangivelser som kan avläsas i SS? Hur efterlevdes melodianvisningarna och hur tillämpades melodierna på texterna?

Ser vi närmare på bröderna Björkmans insjungningar visar det sig, att av 43 sånger ur SS har 25 sånger melodianvisningar till psalmer (alltså 1695 års psalmbok/1697 års koralbok). Till 12 av dessa sjunger de annan melodi än den angivna, i två fall till annan psalmmelodi. Det betyder att *endast hälften av melodiangivelserna i SS följts*. Av de 21 nummer ur SNS som bröderna sjöng har nio sånger melodiangivelser, endast två till psalmer, vilka inte följts.

Att så relativt få melodiangivelser följts framgår också av inspelningarna med Johannes Degerman. Vid de två inspelningstillfällena sjöng Degerman fyra nummer ur SS och 12 ur SNS. Av dessa 16 sånger har sju nummer melodiangivelser till psalmer. Endast i två fall följer Degerman melodianvisningen. Av de övriga fem sjöng han tre sånger till andra psalmmelodier än de angivna. Den allra senaste inspelningen som gjordes 2022 i Hägersten med Bojan Timmås, bördig från Öjebyn, visar på ungefär samma procentuella användande av psalmmelodier.

Att man valde andra melodier till texterna än de föregivna ter sig naturligt i en sångtradition som är muntlig. Men inspelningarna avslöjar även en viss frihet i användandet av melodier. Till ett par av sångerna använder bröderna Björkman alternativa melodier. Vi hittar också prov på annan anpassning av melodier till en text. I den nämnda STM-artikeln lämnas ett intressant exempel på melodibruk till texten ”Min blodiga konung och sargade man” (SNS nr 28) som består av 8-radiga strofer. I det fallet använder bröderna en melodi bestående av två fraser som repriseras tre gånger i en och samma strof.¹⁶ I den inspelade intervjun uppger Degerman att ”det var inte alltid att texten stämde med melodin”. Det blev ibland ”lite mer ord på stroferna för att få det att gå ihop”. Annars slutade man och provade en annan melodi.

Man tycks alltså ha haft ett minnesförråd av äldre melodier som man kunde använda, melodier som ofta var fast knutna till en eller flera texter, men ibland också anpassningsbara till andra texter. För att återknyta till skillingtrycken har jag tidigare beskrivit den muntligt traderade melodirepertoaren som en melodibank, det vill säga melodier lagras och kan användas till olika texter. För liknande fenomen använder Wallenstein det träffande uttrycket

15. Vretblad uppger inte källan, men eftersom Carl Christoffer Gjørwell var bibliotekarie vid KB och därmed hade översikt över samlingarna kan det förutsättas att hans uppgift är pålitlig.

16. Se transkription i Ramsten 2006:63.

”ett muntligt baserat lagringsminne” (Wallenstein 2023:305). Uttrycket syftar mer på den enskilda individens melodiminnen, medan ”melodi-banken” antyder en kollektiv lagring av gångbara melodier. Melodiernas användbarhet och anpassning till texternas meter var helt enkelt en praktisk fråga.

Inspelningarna visar givetvis i första hand melodivalen vid de aktuella inspelningarna ca 200 år efter utgivningen av SS och SNS. Men de visar också att den praxis som följer med ”melodiangivelse-systemet” leder till ett ”ad libitum-tänkande” som kan ses som naturlig vid muntlig tradering. *Inom de stränga ramarna för gudstjänstsången tycks det ha funnits en viss frihet i valet av melodier till enskilda texter, liksom det också fanns möjlighet att anpassa en melodi till en text eller en text till en melodi.*

De sentida inspelningarna kan på så sätt ses som ett korrektiv till de uttalanden om SS:s melodier som utgår från de skriftliga anvisningarna och som inte ifrågasattes av de tidigare nämnda musikforskarna. Det är tänkbart att man redan från de första utgivningsåren valde att sjunga melodier som man var mer bekant med och som passade textens meter. Det skedde säkerligen även senare under decennierna och sekleras gång.

Traderingsprocessen

En av huvudfrågorna som jag ställde inledningsvis var: hur kan vi med utgångspunkt i inspelningarna förstå vidareföringen av dessa pietistiska, vokala traditioner, dvs. den diakrona traderingsprocessen? Hur kommer det sig att denna ”otidsenliga” melodirepertoar fortfarande används in på 1900-talets andra hälft av de luthertrogna församlingarna? Hur har de kunnat stå emot de olika väckelserörelser som fångade så många svenskar under 1800-talet, rörelser som förde med sig en helt annan sångkultur?¹⁷ Har det funnits en kontinuitet genom århundraden i melodibruket?

Med ett diakront/vertikalt perspektiv på traderingsprocessen kan vi med hjälp av olika historiska källor som bouppteckningar, men också upplagesiffror och nytryck av SS och SNS, erfara att de båda samlingarna använts flitigt i de separatistiska församlingarna alltifrån utgivningen.¹⁸ Själva de tryckta texterna har alltså förmedlats skriftligt fram till nutid i stort sett oförändrade efter vad som framgår av de olika utgåvorna – den senaste från 1975. Däremot finns inga spår av vilka meloditraditioner som utvecklats och traderats tillsammans med texterna i SS genom århundradena. I det fallet kan inspelningarna vara till en viss hjälp. De enda melodinedteckningar som finns är de ovan nämnda siffernoterade melodier som finns som tillägg till Per Palmqvists utgåva av *Sions nya sånger* 1854 (se s. 13).¹⁹ En jämförelse visar att endast två av bröderna Björkmans 21 insjungningar av SNS-sånger överensstämmer med melodierna i Palmqvists utgåva. Den kan därmed knappast ha haft någon inverkan på brödernas melodival.

Det finns alltså mycket som pekar på en helt gehörstraderad sångpraxis när det gäller melodivalen till SS och SNS. Kan vi genom att lägga ett kultur-

17. Återspeglad i bl. a. *Pilgrims-Sånger* (1859) och *Psalmisten* (1880).

18. Exempel på en synkron/horizontell muntlig traderingsprocess skulle kunna gälla de rallarvisor som spreds mellan arbetslagen i miljöerna kring järnvägsbyggena under en begränsad period vid 1800-talets slut och 1900-talets början.

19. Trycktes i flera upplagor fram till 1875. Även utgiven i vanlig notskrift av Joël Blomqvist, arr. för fyra stämmor (1873–1875).

analytiskt perspektiv på inspelningarna se vad som bidragit till själva traderingprocessen?

I den muntliga traderingens process pågår ständigt ett urval som kan sägas styras av *acceptans* och *distansering*. ”Vi är separatister”, så presenterade sig bröderna Björkman när jag träffade dem vid inspelningstillfället. De identifierade sig alltså som separatister, som medvetet distanserat sig/tagit avstånd från den svenska kyrkans nyare ordning och sakrament (se s. 15). Ovan har också beskrivits hur de sedan generationer tillbaka levde ett isolerat liv med konservativa värderingar, en livsstil som går tillbaka på pietistiska värdegrunder. De hade egna förkunnare och församlingsledare och höll gudstjänster i egna lokaler eller hemmet, ofta även egna skolor (”envis-skolor”).

Livet i det egna kollektivet (församlingen) och den medvetna distanseringen från statskyrkan gav församlingsmedlemmarna gemensam styrka och blev identitetsskapande.²⁰ Läsning av Luthers Postilla och Bibeln tillsammans med sången födde *gemensamma symbolvärden* som de vaktade. Liknande tankar om kollektiv identitet och samhörighet diskuteras av den tyska antropologen Aleida Assmann, känd för sin kulturvetenskapliga minnesforskning. I boken *Tid och tradition. Varaktighetens kulturella strategier* (2004) myntar hon begreppet ”kollektiva hågkomstutrymmen”: ”Dessa utrymmen gör tillgängliga de i alla tider specifika ramarna för gemensamma värden, hågkomster och förväntningar, i vilka individer sluter upp till varandra genom generationerna och kan uppfatta sig som tillhörande varandra” (Assmann 2004:114). I denna samhörighetskänsla ligger både ett avståndstagande till – i vårt fall – statskyrkan och en acceptans av den gudstjänstordning och sångtradition som odlats av tidigare generationer separatister.

Om vi ser närmare på just acceptansen är det mycket som talar för att den liksom distanseringen är kollektivt betingad. Även Wallenstein nämner ”kollektiv relevans” som styrande för traderingen (Wallenstein 2023:312). I fallet med melodierna till SS och SNS är det just fråga om en *kollektiv traderingprocess*, dvs. sången äger rum gemensamt i samband med byagudstjänster i de separatistiska församlingarna som ovan beskrivits. ”Vi är vana att sjunga ur de gamla böckerna från det vi var mycket små”, berättade bröderna Björkman. Degerman uppgav likaledes att han redan som 4–5-åring hade följt med sin far till bönemötena på söndagarna och att han lärde sig läsa frakturstil innan han började skolan eftersom sångböckerna var tryckta i frakturstil. Man skolades alltså in i en sångtradition redan som litet barn och med den också en melodirepertoar knuten till texterna.²¹ Kyrkoåret med cykliskt återkommande repertoar vid högtider bör också ha bidragit till att stärka den enhetliga melodirepertoaren i församlingarna.

Även sångsättet tycks ha följt denna melodirepertoar (se s. 17 f.). Inspelningarna med bröderna Björkman avslöjar ett ytterst otidsenligt sångsätt – otidsenligt om vi jämför med de inspelningar av folksång som gjorts från 1950-talet och framåt med traditionsbärare födda under 1800-talets senare decennier eller kring sekelskiftet 1900. I de här slutna församlingarna

20. Identitetsmarkering och distansering diskuteras också i Dan Lundbergs bok *Kåklåtar*. (2017:92f). Då är det fråga om en helt annan muntlig visgenre, nämligen de fängelseintagnas visor. Även här finns en medveten distansering – i det fallet från samhället. Lundberg påpekar att visorna ”rent av uttrycker en stolthet över utanförskapet”. Det finns inget sådant uttrycksbehov hos de lutheranska församlingarna. I stället handlar distanseringen om att slå vakt om ”den rätta läran”.

21. Som jämförelse kan nämnas Torbjörn Ömalms redogörelse för sångtraditionerna i östlaestadianska församlingar i Norrbotten. I sin uppsats om försångarens betydelse i laestadianska församlingar anger han: ”Traderingen är muntlig och kollektiv. Man lär sig genom att sjunga tillsammans i hemmet, bönehuset, kyrkan eller i grupp”. (Ömalm 2014:24).

har inte bara den ”enhetligt” äldre melodirepertoaren förts vidare, utan i vissa fall också sångsättet. Det är knappast fråga om ett medvetet bevarande; snarare en *omedveten läroprocess och acceptans*. Det gäller i första hand melodirepertoaren, men även i viss mån sångsättet. Som framgår av inspelningarna ifrågasattes inte de sångliga traditioner som var knutna till SS och SNS; de var en viktig del av konfessionen.

Här kan också vara på sin plats att framhålla *sångaktiviteten* som en viktig del i acceptansen. De fåordiga bröderna Björkman talade inte direkt om sångglädje, men det lyste fram i deras berättelse att de tyckte mycket om att sjunga de gamla sångerna och psalmerna och att dessa intog en stor plats i deras liv. Johannes Degerman hade efter församlingens upplösning fortsatt att sjunga ur SS och SNS och till och med gjort ett eget ackompanjemang till sångerna för att kunna sjunga dem till piano. Även vittnesmålen från de olika församlingarna framhåller sjungandets stora betydelse i gemenskapen; efter söndagens långa gudstjänst, i vilken ingick åtskilliga sånger och psalmer, stannade man kvar till långt in på kvällen för att sjunga fler sånger och psalmer. En melodirepertoar nöttes på så sätt in i familjegemenskapen. Sammantaget får vi en bild av en inre sammanhållning i familjen/församlingen som samtidigt avskärmar den från yttre påverkan. Denna sammanhållning med den pietistiska konfessionen som grund borgar för kontinuitet.

Till slut

Att undersöka den diakrona traderingsprocessen när det gäller muntligt material har varit ett av studiens syften. Det slutna livet inom församlingarna, vilket tecknas ovan, är givetvis en förutsättning för denna process som sker inom kollektivet. Det inspelade materialet är inte stort, men visar att ett antal både sakrala och profana melodier som var gångbara under 1700-talet och tidigt 1800-tal kan ha följt de båda samlingarna fram till modern tid. Samtidigt som melodirepertoaren som helhet kan ses som enhetlig, tycks församlingarna ha haft ett relativt fritt förhållande till bruket av melodierna. *Inspelningarna avslöjar att melodierna kunde bytas ut inom ramen för det gehörstraderade minnesförrådet och anpassas till texterna, något som kan ses som en praxis i en muntlig kultur*. Samtidigt ser vi en tydlig acceptans för/av den sångliga tradition som är knuten till SS och SNS. Det lämnades mycket litet utrymme för förändringar i sång- och psalmrepertoaren hos de nya generationer som föddes in i församlingen. Smärre brott och förändringar under tidens gång inom den pietistiska trosuppfattningen – det fanns flera församlingar i Pitetrakten med olika grad av separatism – tycks inte ha haft någon inverkan på sångtraditionens kontinuitet. Det är därför inte helt omöjligt att de sentida inspelningarna kan vara en sista länk till den melodirepertoar och den sångpraxis som följt *Sions sånger* och *Sions nya sånger* genom ett par hundra år.

Referenser

Otryckta källor

Arkivmaterial

Privat samling

Originalinspelning med Bojan Timmås, Hägersten finns hos Mattias Lundberg, Uppsala. Kopia av de insjungna sångerna finns hos författaren.

Svenskt visarkiv, Stockholm

Inspelningar:

SVA BA 1445, 2087-2090 (Johannes Degerman, Rundvik, sång & piano 1972 och 1973). Digitaliserade ljudband.

SVA BA 2445–2450, SVA BB 0659-0661 (Axel och Konrad Björkman, Öjebyn, sång 1975 och 1974). Digitaliserade ljudband.

SVA BC 3921:5 (Gudstjänst i Öjebyn, inspelad 1957 av Arne Lindgren) Digitaliserat ljudband.

Fonogram

Folkmusik i förvandling. Musica Sveciae Folk Music in Sweden (Caprice CAP 21548)

Varjehanda folkmusik. Musica Sveciae Folk Music in Sweden (Caprice CAP 21474)

Elektronisk resurs

[geni.com/people/Jonas Samuelsson Björkman](https://geni.com/people/Jonas_Samuelsson_Bjorkman) (senast besökt 2 maj 2022)

Tryckta källor och litteratur

Assmann, Aleida 2004. *Tid och tradition. Varaktighetens kulturella strategier*. Översättning: Peter Jackson. Originallets titel: Zeit und Tradition. Kulturelle Strategien der Dauer (1999). Nora: Nya Doxa.

Bergman, Staffan 1973. "Separatisterna i Pitebygd". I *Från bygd och vildmark. Luleå stifts årsbok*. Luleå.

Carlander Fredriksson, Lisbeth 1998. *Arktisk klämsång: en undersökning av ett gammalt sångsätt*. C-uppsats, Musikhögskolan i Piteå.

Den svenska psalmboken 1695. 1697 års koralbok. Faksimilutgåva 1985. Förord av Magnus von Platen; efterskrift av Folke Bohlin. Stockholm: Gidlunds.

Holmgren, John 1948. *Norrlandsläseriet. Studier till dess förhistoria och historia fram till år 1830*. Samlingar och studier till svenska kyrkans historia 19. Stockholm: Svenska kyrkans diakonistyrelse.

Jarlert, Anders 2001. *Sveriges kyrkohistoria 6. Romantikens och liberalismens tid*. Stockholm: Verbum i samarbete med Svenska kyrkans forskningsråd.

Jersild, Margareta 1975. *Skillingtryck. Studier i svensk folksång före 1800*. Diss. Stockholm: Svenskt visarkiv.

Jersild, Margareta & Märta Ramsten 2008. *La folia. En europeisk melodi i svenska musikmiljöer*. Göteborg: Bo Ejeby förlag och Svenskt visarkiv.

Lindbäck, Helén 2000. "Bodellisterna i Öjebyn". *Piteå museums årsbok 2000*:95–109.

Lindmark, Daniel 1997. "Luther i Norrland: Norrländsk kyrkohistoria som Lutherläsning och Luthertolkning". I: *Puritanismen och lättsinnet. Fem föredrag om folkläsning och folklig fromhet*. Umeå: Kulturgräns norr.

Lundberg, Dan 2017. *Kåklåtar. Fångelsevisor som identitetsmarkör och kulturarv*. Möklinta: Gidlunds förlag.

- Marklund, Göran & Hans 1990. *Väckelsen Var Vändig – om läseriet i gränstrakterna mellan Västerbotten och Norrbotten*. Uppsala: EFS-förl.
- Moberg, Carl-Allan 1932. *Kyrkomusikens historia*. Stockholm: Svenska kyrkans diakonistyrelsens bokförlag.
- Morin, Gösta 1944. "Bidrag till 1700-talets svenska korallhistoria". *Svensk tidskrift för musikkforskning*, årg. 26, 1944: 119–149.
- Palmqvist, Gustaf & Per 1859. *Pilgrims-Sånger på vägen till det himmelska Sion*. Stockholm.
- Piteå-Tidningen 2010-09-03, "Nu ger de sista entusiasterna upp".
- Ramsten, Märta 2006. "Bröderna Björkman – länkar till 1700-talets vokala traditioner". *Svensk tidskrift för musikkforskning (STM)*, vol. 88, 2006: 57–73.
- Ramsten, Märta 2019. *De osynliga melodierna. Musikvärldar i 1800-talets skillingtryck*. Stockholm: Skrifter utgivna av Svenskt visarkiv 48.
- Rutström, Anders Carl (1778) 1853. *Sions nya sånger*. Umeå: Lindroth.
- Rutström, Anders Carl 1859. *Sions nya sånger, ny uppl. jemte ett bihang innehållande melodier i sifferskrift*. Stockholm: Palmqvist.
- Sions sånger. Första samling* 1743. Stockholm: Carl Johanson Röpke. https://weburn.kb.se/metadata/185/digtryck_2409185.htm
- Sions sånger, bägge samlingarne* 1748. Stockholm: Jacob Merckell
- Vretblad, Åke 1961. "Något om paroditekniken i 'Sions sånger' (1743–1745)". *Svensk tidskrift för musikkforskning*, 43 årg. 1961 (Studier tillägnade Carl-Allan Moberg 5 juni 1961): 397–401.
- Wallenstein, Frederik 2023. *Muntlighet och minne. Sagatraditionen, kulturhistorien och det kulturella minnets blinda fläck*. Diss. Stockholms universitet. Elektronisk resurs: <https://su.diva-portal.org/smash/get/diva2:1724469/FULLTEXT01.pdf>
- Ömalm, Torbjörn 2014. *Lukkari – Försångarens och försångens betydelse, trädning och historia inom östlaestadianska församlingar i Norrbottens län*. Pedagogiskt specialarbete vid Kungl. Musikhögskolan: <https://kmh.diva-portal.org/smash/get/diva2:732474/FULLTEXT01.pdf>